

СТАНОВЛЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА У ПРЕЦЕДЕНТНІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ

Проблеми авторського права останнім часом привертають увагу українських [1] та зарубіжних дослідників [2]. Втім, питання про виникнення й еволюцію раннього авторського права не дістало значного розвитку. Запропонований нами огляд становлення авторського права в Англії та Сполучених Штатах має на меті ознайомлення з першими кроками розвинутих країн на шляху до впровадження дієвої охорони авторського права, а також переконання українського читача у важливості усвідомлення значення авторського права на прикладі досвіду зазначених країн.

Історія сучасного авторського права починається з виникнення друкованої преси в Англії наприкінці XV ст.

Виникнення авторського права пов'язують з виникненням друкованої преси в Англії наприкінці XV століття, коли зростає попит на літературні твори, зароджується життєздатний та вигідний бізнес з видавництва книжок. Із зростанням значення преси влада, надаючи видавцям монополію на публікацію книг, впроваджує контроль за видавничою діяльністю.

Перші закони про авторське право були інструментами державного нагляду за друк

В 1557 р. королева Марія Тюдор схвалила Хартію Організації книговидавців, відповідно до якої тільки члени Організації мали право на видавництво книг. До того ж, друкуватися могли лише ті твори, дозвіл на друк яких був наданий короною. Організація була уповноважена конфісковувати несанкціоновані примірники – таким чином створилася монополія на друк та розповсюдження творів. Автори за таких умов виконували виключно функцію їх написання. Отримуючи від автора дозвіл на твір, книговидавець одержував ексклюзивне авторське право на нього та сплачував автору символічний гонорар. Отже, у XVI ст. автор визнавався носієм авторського права тільки *de facto* [3], а авторське право належало виключно

видавцям. До XVIII ст. королівська влада зберігала контроль за друком і продажем книжок.

**На першому етапі розвитку авторського права ані права автора,
ані важливість культурного розвитку не бралися до уваги.
Монополію на друк книг зосереджували видавці**

Діяльність Організації книговидавців характеризувалася двома особливостями: по-перше, авторське право виникло з акту, встановленого державою, а не як природне право автора; по-друге, супроводжувалося створенням монополії, суть якої полягала в тому, що книговидавці могли вільно встановлювати ціни на книги без врахування рівня цін на ринку. Для американських колоній королівська влада встановила систему ліцензій, якими було обмежено можливості друку в них. В 1662 р. головний суд Массачусетсу видав наказ, згідно з яким книговидавцям заборонялося друкувати твори без отримання ліцензії. В 1673 р. Массачусетс прийняв перший в англійських колоніях в Північній Америці закон про авторське право. Хоча американські книговидавці могли захищати свої права за допомогою англійських законів, законодавче регулювання їх прав на місцевому рівні давало більш широкі можливості. Однак, закон Массачусетсу не встановлював статусу авторів, наділяючи правами тільки видавців. Система ліцензій не задовольняла американських книговидавців - першим виявив протест проти ліцензійної системи Вільям Натхед, який створив у 1680 р. маленьку друкарню в м. Джеймстаун (Вірджинія), яку, втім, невдовзі було зачинено урядом колонії.

Після 137-річного існування монополії Організації книговидавців в парламенті Великої Британії з'явилося розуміння того, що цензуру можна здійснювати без монополії видавців. Король Чарльз II запропонував зосередити такий контроль в судах шляхом створення посади інспектора з питань преси, який призначатиметься королівською владою. Незабаром після призначення, інспектор здійснив серію перевірок будинків книговидавців та наказав знищити залишки літератури антимонархічного спрямування. Незважаючи на протистояння Організації книговидавців новому порядку та спроби утримати свою монополію, дія Ліцензійного акту була припинена в 1694 році [4]. З цього часу починає

формуватися видавничий ринок та по-новому постає питання отримання авторами матеріальної винагороди.

На практиці ситуація змінилася в 1710 р. з прийняттям Статуту королеви Анни, який регулював питання продажу й друку книг в Англії. Статут королеви Анни 1710 р. часто називають першим в історії законом про авторське право, оскільки в ньому вперше визнається інститут авторства. Однак дослідження історії авторського права привело Г. Б. Паттерсона та Л. Р. Каплана до висновку, що Статут Анни тільки дещо змінив політичний та комерційний контекст видавничої діяльності, але не призвів до принципових змін у статусі авторів та видавців.

Статут вперше обмежив авторське право певним строком: було встановлено два рівні охорони авторського права. Перший розповсюджувався на твори, опубліковані після набрання сили Статутом, та визначав строк авторського права протягом 14 років, а також наділив авторів правом на поновлення цього терміну на додатковий 14-річний строк, якщо автор живий на час закінчення зазначеного терміну. Другий рівень охорони наділяв видавців ексклюзивними правами на твори, опубліковані до введення в силу Статуту, на строк 21 року без права його поновлення. Статут запобігав монополії на продаж книг та встановлював інститут публічного надбання шляхом обмеження терміну дії авторського права та позбавлення власника авторського права можливості контролювати використання свого твору після того, як цей твір куплено [5]. Винагорода автору, однак, залишалася мінімальною, оскільки для отримання плати за твір він повинен був передати це право видавцю. Таким чином, рукопис не мав ринкової ціни до тих пір, доки автор не передав свої права видавцеві.

**Статут королеви Анни 1710 р. заклав засади сучасної
охорони авторського права. Він вперше визнав права автора
на твір та запровадив інститут публічного надбання**

Очевидно, що Статут Анни був ретельно продуманою спробою збалансування інтересів книговидавничої індустрії та приборкання монополій, які поступово набували загрозливого характеру в Англії. Статут перемістив акцент охорони прав з видавця на автора як на центральну фігуру авторського права. Без

сумніву, це був значний крок на шляху до становлення сучасної охорони авторського права. Найбільшим досягненням Статуту, на нашу думку, було визнання прав автора та впровадження інституту публічного надбання. До цього часу визнавалися лише інтереси видавців та королівської влади. Отже, значення Статуту королеви Анни полягало в радикальному зміщенні фокусу концепції авторського права із зазначених груп на автора та суспільство.

На думку Г. Паттерсона, впровадження постаті автора до концепції авторського права являло собою спробу Парламенту використати автора як засіб боротьби з монополістами. Статут мав чітко виражений публічний характер і, наділяючи авторів ширшими правами, був спрямований на подолання монополії і, як результат, задоволення інтересів суспільства. Дійсно, Статут значно полегшив доступ публіки до літератури: якщо особа вважала, що продаж книги здійснюється за занадто високою ціною, вона мала право подати скаргу на ім'я громадського представника з проханням про зниження ціни на певну книгу. Введення такого положення є свідченням того, що розробники проекту Статуту дійсно переслідували мету задовольнити інтереси суспільства .

З часом перед судом постали фундаментальні питання призначення авторського права: кому воно повинно служити – авторові, видавцю, королівській владі або ж народу? У XVIII ст. суди Англії заслухали дві справи. У першій з них книговидавці виступили з аргументом про те, що автор повинен мати довічне право здійснювати контроль за друком свого твору. Група видавців за змовою ініціювали справу, в якій відповідач, продавець книг Коллінз, начебто повторно опублікував твір, а позивач Тонсон вимагав визнання довічного авторського права. Сторони домовились про те, що не допустять апеляції, адже остаточною інстанцією, яка б розглядала справу в апеляційному порядку, була б Палата Лордів, яка вже втілила свої переконання в Статуті Анни. Рішенням суду, однак, було встановлено, що справа була ініційована за змовою, а тому справу Тонсон проти Коллінза було припинено [6]. Така спроба впливу на законодавство успіхом не увінчалася.

Наступна справа стала першим прецедентом авторського права. В 1769 році поет Томсон продав видавцю Ендрю Міллару права на поему “Пори року”. Міллар опублікував поему в 1729 р. та набув авторське право на строк 28 років, відповідно до

Статуту Анни. Після закінчення строку, коли твір став публічним надбанням, інший видавець Роберт Тейлор знов опублікував поему. Міллар подав позов і виграв: суд вирішив, що факт створення твору породжує право власності на цей твір, яким Міллар володів довічно внаслідок передачі йому цього права автором. Таким чином, суддя Лорд Мансфілд своїм рішенням започаткував доктрину “літературної власності” та проголосив правило:

“Оскільки справедливим є отримання автором матеріальної винагороди за його винахід та працю, справедливим є те, що інша особа не може використовувати його ім'я без дозволу автора. Таким чином, автор повинен вирішувати, коли публікувати твір та, взагалі, чи слід його публікувати. Він також вправі не просто обирати час опублікування, але й визначати його спосіб, обсяг тощо” [7].

Історія авторського права США почалася ще до прийняття Конституції. Вільні від обмежень королівської влади та колоніальних губернаторів, американські видавці активно друкували “піратські” примірники творів, а американські автори не були зацікавлені в написанні нових творів. В 1790 р. Конгрес встановив охорону інтересів авторів та видавців в Акті про авторське право, історія якого бере початок зі спроб Н. Вебстера запровадити в усіх штатах закон про авторське право, який би наділяв охороною і автора, і видавця. Прибічниками першого національного закону про авторське право були також Джеремі Белкнеп, засновник Історичної спілки штату Массачусетс, а також автор новели “Лісники” (першого американського твору, авторське право на який отримало охорону на федеральному рівні в 1792 р.). До розробників закону належить Томас Пейн, революційно налаштований памфлетист, який проніс ненависть до цензури крізь все своє життя і творчість. Однак, Н. Вебстер, чий словник був найпопулярнішим виданням в США, виступив у якості найбільш впливового лоббіста. Починаючи з 1782 р., Н. Вебстер працював над розробкою законодавства окремих штатів. Після поразки в штатах Нью Йорк та Нью Джерсі Вебстеру вдалося переконати законодавчу владу штату Коннектикут прийняти в січні 1783 р. перший американський закон про авторське право - “Закон для заохочення розвитку літератури й талантів”. Відповідно до нього, кожен автор, який проживав у США, був уповноважений здійснювати контроль за друком,

опублікуванням та продажем свого твору протягом строку 14 років та наділявся правом поновлювати такий строк на 14-річний термін. Закон містив вимогу про обов'язок автора *“забезпечувати суспільство необхідною кількістю примірників твору”*. Таким чином, вперше було зафіксовано принцип балансування інтересів суспільства та особистої матеріальної вигоди автора, який послужив фундаментом доктрини *“добросовісного”* використання твору. Закон штату Коннектикут став моделлю першого федерального закону про авторське право.

Незабаром після перемоги в Коннектикуті Вебстер переконав законодавців штатів Массачусетс, Нью Йорк, Нью Джерсі, Нью Хемпшир, Роуд Айленд, Вірджинія, Делевер, Пенсільванія та Меріленд впровадити свої закони, які вступають в силу після перейняття такої практики іншими штатами. Вебстер, Медісон та інші розробники водночас усвідомили, що авторське право є однією з галузей, регулювання якої повинно здійснюватися на федеральному рівні [8].

**Перший федеральний закон США
про авторське право був прийнятий в 1790 р.**

Після прийняття першого федерального закону про авторське право Н. Вебстер продовжував працювати над його редакцією, а в 1802 р. йому вдалося внести зміни, спрямовані на розширення переліку об'єктів, на які розповсюджується охорона (плани, гравюри тощо). В 1831 р. зусиллями Вебстера було розширено строк охорони авторського права, який на той час становив 14 р. з правом поновлення на додаткові 14 років, до 28 років з можливістю поновлення на 14-річний термін. Вебстер прагнув встановлення довічної охорони авторського права, незважаючи на положення Конституції, яке містило обмеження зазначеного строку. Термін авторського права був збільшений у 1831 р., а після цього – знов у 1976 р. [9].

Із зростанням населення США в першій половині XIX ст. розширювалася читацька аудиторія і зростав попит на літературу. Протягом перших п'ятидесяти років позаминулого століття кількість компаній, які займалися продажем книг, зросла вдвічі в кожному великому місті східної частини США. Кількість таких компаній в місті Нью Йорк, скажімо, збільшилась з 60-ти в 1800 р. до 340 в 1850 р. Єдиною проблемою американських авторів був попит населення винятково на

продукцію, подібну до творів Вальтера Скотта. На 1830 р. тільки в м. Філадельфія 10 видавництв друкували виключно твори цього романіста [10].

Розвиток авторського права в цей час був обмежений юридичними та культурними перепонами. Правовий історик Ліман Рей Паттерсон однією з причин недосконалості правового регулювання авторського права вважає багатозначність та конфліктність цілей авторського права, які встановлювалися американським законодавством. З одного боку, закони штатів про авторське право, відповідно до Статей угоди про конфедерацію (*Articles of Confederation*), проголошували, що призначенням авторського права є, перш за все, задоволення інтересів автора. Конституція Сполучених Штатів, однак, встановлювала, що авторське право служить інтересам народу та призначене задовольняти суспільні інтереси. Перший федеральний закон вбачав в авторському праві привілей уряду. А ідея про те, що авторське право повинно бути спрямоване на обмеження та запобігання створенню монополій, мала відображення у справі Вітон проти Піттерса – рішенні, яке мало важливе значення для становлення американського авторського права.

В 1834 р. Верховний суд Сполучених Штатів виніс це рішення, яке змінило уявлення про авторське право як невід'ємне природне право. Справа виникла зі спору між двома репортерами Верховного Суду США. Генрі Вітон протягом багатьох років вів записи судових справ. Його наступник Річард Піттерс вирішив додати до своїх записів про справи звіти, що були опубліковані Вітоном раніше. Вітон звернувся до Верховного Суду з позовом про визнання свого авторського права. Суд виніс таке рішення: автор має авторське право на свій твір та може вимагати усунення порушення цього права та отримати компенсацію за таке порушення, однак, таке право є відмінним від безстрокового й невід'ємного права на публікацію твору після того, як цей твір було опубліковано. Це рішення було закріплене в Конституції США наступним чином:

"Для патентів та творів авторів характерні ексклюзивні права обмеженої тривалості, що призначено служити інтересам громадськості" [11].

Між тим, в 30-их рр. XIX ст. в Англії припинилися суперечки між авторами та видавцями. Автор тепер мав більш привілейоване становище, а британські видавці вважали це вигідним для себе. Автори та видавці дійшли згоди, що ефективна

система охорони авторського права та зростання культурної цінності літературної діяльності є передумовою успіху обох сторін.

В 1853 р. в США Окружний суд заслухав справу, ініційовану Гарріет Бічер Стоу проти Ф. Томмаса, видавця німецькомовного періодичного видання "Die Freie Presse", який опублікував німецький переклад книги "Хати́на дяді Тома" та здійснив його продаж на території США без дозволу автора. Апеляційний суд Третього округу пояснив у рішенні, що, публікуючи твір, автор *"передає думки, відчуття, знання та відкриття світові"* та позбавляється таким чином ексклюзивного права на володіння ними. Стосовно перекладу суд зазначив:

"Концепція, викладена іншою мовою, не може складати композиції, з якої вона була запозичена, так само, як не може бути названа "копією" тієї книги" (справа Г. Б. Стоу проти Ф. Томмаса, 1853 р.).

Суддя Роберт Гріер висловив думку, яку сорок років раніше повідомив світові Т. Джефферсон. Р. Гріер зазначив:

"Ідея автора стала спільною власністю читачів, які не можуть бути позбавлені права на її використання... Право на літературну власність, таким чином, після публікації не може втілюватися в ідеях, концепціях чи плодах уяви поета чи романіста, запозичених з мови, ідіом, стилю твору, його зовнішнього вигляду або з показу... Я читав літературний переклад поем Бернса у прозу французькою мовою; однак, назвати їх копіями оригіналу було б так само неправильно, як і власне перекладом".

Таким чином, Гріер сформулював досить жорстке визначення ідеї на 27 років раніше винесення рішення у справі Бейкер проти Селдена, в якій Верховний суд США зазначив:

*"Вирішуючи питання про порушення авторського права, слід вирішити питання **не про те**, чи використав відповідач думки, ідеї, інформацію або відкриття, запозичені з оригіналу, **а про те**, чи може його твір вважатися новим твором, створення якого вимагало запозичення винаходу, вчення чи рішення, або використання транскрипту частини оригіналу або оригіналу в повному обсязі, з внесенням простих змін" [12].*

Протягом десятиріч американські автори були незадоволені низьким рівнем доходів внаслідок поширення такого явища, як “піратство”. На 1890 рік лише одна європейська країна, Росія, як і Сполучені Штати, не поспішала приєднуватися до міжнародних договорів про авторське право. З 30-их до 80-их років XIX ст. британські автори й політичні лідери відстоювали необхідність прийняття Конгресом США закону про авторське право, який би обмежив “піратство”. В січні 1837 р. 55 британських письменників і поетів подали до Конгресу США петицію з вимогою про прийняття двостороннього договору про авторське право. Сенатор Генрі Клей підтримував закон про прийняття такого договору п’ять разів протягом 1837-1842 років. Однак, всі п’ять спроб затвердження проекту були невдалими, оскільки зустрічали серйозний опір продавців книг і типографій. Серед прихильників думки про необхідність укладення договору були видатні американські автори та політичні лідери такі, як Вашингтон Ірвінг, Едвард Еверетт та Джон Куїнсі Адамс, а також видавництва “Еплтон” і “Путнем”. В 1842 р. улюблений письменник американського читача Чарльз Діккенс здійснив подорож у Сполучені Штати, де пояснював важливість укладення міжнародного договору. Однак, читацька аудиторія не була зацікавлена в підвищенні рівня охорони авторського права, оскільки за умов “піратства” мала можливість покупати твори Діккенса за низькими цінами. Пригнічений рабством та незадовільною ситуацією, що склалася у сфері охорони прав авторів у Сполучених Штатах, Діккенс повернувся в Англію та опублікував у 1843 р. свої враження про подорож у творі “Американські записки”, нелегальні примірники якого були розпродані в Сполучених Штатах у кількості 50 тис. за три дні.

Шлях до прийняття закону про міжнародне авторське право був тривалим: проекти закону подавалися на розгляд Конгресу в 1854, 1858 і 1860 роках, однак жодного разу договір не був схвалений. Тим часом, поширення “піратства” призводило до переповнення ринку дешевою літературою. Ще до громадянської війни 1861-64 рр. крупні американські видавництва, як правило, з розташуванням в Нью-Йорку або Бостоні, домовились штучно утримувати ціни на “піратські” примірники європейських творів відповідно до так званого “принципу етикету”. Згідно з ним, якщо основне видавництво оголошує про намір випустити у світ твір

іноземного автора, воно повинно проставити ціну на творі або повідомити її листом, адресованим іншим видавцям. Принцип був запроваджений видавцем Генрі Хольтом у виступі перед Сенатом. “Принцип етикету” поклав початок “джентльменському” встановленню цін та впровадженню партнерських відносин між видавцями.

Останньою спробою переконати уряд прийняти закон про міжнародне авторське право було створення спілок видавців в найбільших містах сходу Америки. Наприкінці 1880-их рр. вони приєдналися до найвпливовіших видавців та авторів у підтримці договору. В 1888 р. Спілка типографій прийняла резолюцію про необхідність укладення договору. Переговори про прийняття закону й укладення договору тривали з зими 1890-91 рр. Нарешті, Закон про міжнародне авторське право США (*International Copyright Act*) був прийнятий обома палатами Конгресу і підписаний Президентом Бенджаміном Харрісоном у березні 1891 р.

Отже, процес становлення авторського права в США був тривалим та багатоетапним, що, перш за все, було пов'язано з прогресом в усвідомленні суспільством значення розповсюдження культурних цінностей.

Авторське право почалося з конфлікту економічних інтересів.

**Спочатку - конфлікт між видавцем та автором, пізніше -
між автором та інтересами суспільства.**

Багато часу знадобилося американському суспільству, щоб досягнути істину, проголошену Марк Твенем на слуханні Сенату з питань патентів проекту закону про авторське право в 1886 році:

“Я сподіваюся, що колись настане час, коли в очах закону літературна власність стане такою ж святинєю, як віскі, або будь-яка інша річ, що забезпечує життєво важливі потреби”.

Цікаво, наскільки тривалим буде шлях українського суспільства та його лідерів до усвідомлення цієї істини?

Література

1. *Дахно І.І.* Право інтелектуальної власності. Навч. посібник., Київ, 2002; Інтелектуальна власність в Україні: правові засади та практика. Наук.-практ. вид. у 2-х т./За ред. *Святоцького О.Д., Петрова В.Л.*, Львів, 1998; Основи інтелектуальної власності/За ред. *Якіменко Г.І.*, Київ, 1999; *Підпригора О.О.* Інтелектуальна власність, Харків, 1997; *Підпригора О.А., Підпригора О.О.* Право інтелектуальної власності України, Київ, 1998; *Тимофеев Л.П.* Интеллектуальная собственность: проблемы правовой охраны и использования, Киев, 1996.
2. *Elias Stephen R.* Patent, Copyright & Trademark: An Intellectual Property Desk Reference. 6th Ed., 2003, 512 pp.; *Fishman Stephen.* The Copyright Handbook: How to Protect & Use Written Works. 7th Ed., 2003, 432 pp.; The Digital Dilemma: Intellectual Property in the Information Age. Committee on Intellectual Property Rights in the Emerging Information Infrastructure, National Research Council, 2000, 364 pp.; *Pardo Julian Rodriguez.* Copyright and Multimedia, 2003, 256 pp.
3. *Abrams, Howard B.* The Historic Foundation of American Copyright Law: Exploding the Myth of Common Law Copyright. Wayne Law Review (spring 1983): pp. 1135-1137.
4. *Patterson, Lyman Ray.* Copyright in Historical Perspective. Nashville: Vanderbilt University Press, 1968, pp. 130-142.
5. The history of Copyright. <http://www.copyrighthistory.com/>.
6. *Goldstein, Paul.* Copyright's Highway: The Law and Lore of Copyright from Gutenberg to the Celestial Jukebox. New York: Hill and Wang, 1994, pp. 44-46.
7. Millar v. Taylor, in Burr (4th ed.), p. 2303, 98 English Reports, p. 201 (K.B. 1769). See Abrams, Howard B. "The Historic Foundation of American Copyright Law: Exploding the Myth of Common Law Copyright." Wayne Law Review (spring 1983): pp. 1152-1154.
8. *Tebbel, John.* A History of Book Publishing in the United States. Vol. 1. New York: R.R.Bowker, 1972: pp. 138-141.

9. *Webster, Noah*. "Origin of the Copy-Right Laws," in A Collection of Papers on Political, Literary and Moral Subjects (New York: Webster & Clark, 1843).
10. *Clark, Aubert J.* The Movement for International Copyright in Nineteenth Century America. Washington: The Catholic University of America Press, 1960: p. 30-31. Also see *Mott, Frank Luther*. Golden Multitudes. New York: McMillan Co., 1947.
11. Wheaton v. Peters, 33 U.S. (8 Peters), p. 591. January, 1834.
12. Stowe v. Thomas, 23 Federal Cases 201 (No. 13,514). 2 American Law Register 210. Circuit Court of the United States, for the Eastern District of Pennsylvania, October 1853.